

MARTINE BERTHELOT PUIG-MORENO

A BARCELONAI IZRAELITA KÖZÖSSÉG

A katalóniai zsidókról szólva sokan elkerülhetetlenül a Katolikus Királyok, az Inkvizíció, a vallási türelmetlenség, a kiátkozás, a szégyenletes kiűzés Spanyolországának általános kontextusába vonulnak vissza. Mások, úgyszintén a katalóniai zsidókkal kapcsolatban a provanszál és languedoci zsidóság kitolt határaként jelölik meg az Ebro folyót, s emlékeztetnek arra, hogy e Palesztinával éppen átellenben fekvő föld a zsidóság második bölcsője volt: a kabaláé, a misztikáé, a filozófiáé. Ismét mások a katalóniai zsidók kapcsán neveket, szimbólumokat sorolnak fel: Gerone, az ibériai Safed, Isaac el Cec hazája; Montjuich, a zsidók hegye és temetője; a Xuetek, Mallorca titokzatos marannusai.

Márpedig a mai Barcelonai Izraelita Hitközség (CIB) messze maga mögött hagyva a spanyol középkori zsidóság tündöklését és változásait, a középkori katalán callokat¹ és kriptojudaizmust, jelenlévő valóság. Igen, csekély (mindössze kétezer főt számlál), de igen élénk; egyszerre plurális és egyedí. Plurális, mert heterogén, kozmopolita; egyedí, mert átította a Pireneusok déli vidékének megkülönböztető jellegzetessége: a CIB nem igazán spanyol, hanem katalán közösség.

Ugyanis Barcelona nem spanyol város. Barcelona, a grófi város, Katalónia, a spanyol állam autonóm területének fővárosa. A centralista államtól tízegyházy éve kivívott adminisztratív státuson felül a katalánoknak saját, mindenütt használt nyelvük, saját történelmük, saját hagyományaik vannak, jellegzetes, a kasztíliaitól és Spanyolország többi vidékétől élesen elkülönülő identitással rendelkeznek; de leginkább büszkeségük a jellemző, ahogy különbözőségüket érzik, tudják, akarják. Értethető hát, hogy ebben a környezetben az izraelita közösséget is – akárcsak a Katalóniában élő többi kisebbséget – éri e jellegzetes katalán identitás kisugárzása.

A zsidók a 19. század második felében jelennek meg újra Spanyolországban, főleg Katalóniában. Igazából helyesebb volna izraelitákról beszélni, mivel elsősorban franciák, németek telepednek le Barcelonában: bankárok, pénzügyi, kereskedelmi alkalmazottak, gyárosok, nagy cégek és nagy nevek képviselői (Rothschild, Bauer, Wessweiler, Pereire, Camondo). Jelenlétük nagymértékben rányomja bélyegét a katalán kapitalizmus fejlődésére: kialakul a pénzarisztokrácia, kibontakozik az ipar (főleg a textilipar), fejlődik a vasúthálózat, hogy csak néhány példát említsünk. Szerepük a közös-

ség magjának kialakulásában leginkább egyfajta szolidaritástól vezérelt gazdasági támogatásban áll, nem pedig személyes részvételükben.

A 20. század Európát és a Földközi-tenger térségét mindenütt sújtó földindulásának kell bekövetkeznie ahhoz, hogy a zsidók visszafogott, de folyamatos bevándorlási hulláma meginduljon a gazdag és európai Katalónia felé, ahol majd a modern spanyol történelem megvárakoztatásait és borzalmaikat kell elszenvedniük.

A szefárd zsidók visszatérése

A katalóniai közösség felélesztésében kitűnnek azok a török- és görögországi, de főleg kelet-európai zsidók, akik az Ottomán Birodalom szétesésének következtében hagyták el otthonukat, s gyakran a Földközi-tenger körbehajózása után véletlenül jutottak el Barcelonába. A Comunidad Israelita de Barcelona (CIB) 1918. december 30-án jött létre, ekkor született a hitközség első hivatalos szabályzata, amit két marokkói, tíz török, két német és egy orosz dolgozott ki, illetve írt alá.

A szefárdok, a Spanyolországból kiűzetett zsidók lezármozottai számára ez az az időszak, amikor, hála barátjuknak és tisztelőjüknek, Angel Pulidónak, az anyaország újra felfedezi elveszett fiait; a félsziget másik végében ekkor közelednek újra egymáshoz az észak-marokkói zsidók és a spanyolok²; ekkor követel továbbra is igazságosságot és jóvátételt a haladó értelmiség; ekkor virágoznak a spanyol-zsidó társaságok; s ekkor engedik át magukat e szokatlan egymásratalálás mámoros hangulatának még maguk a diktátorok és uralkodók is³.

De amint a kevésbé derült ég alatt felmorajlik a fasizmus, elindul a második zsidó bevándorlási hullám az anarchista, lázadó Barcelona felé. 1933-tól kezdve több ezer német, osztrák, román, lengyel zsidó érkezik a pireneusi határon át. Hamarosan már négyezren, ötezen, hatezren vannak. Közülük nem mindenki kapcsolódik be a hitközség életébe, vannak, akik szívesebben maradnak észrevétlenek, mások a baloldali mozgalmakba lépnek be a katalánok oldalán, akiknek osztják vagy legalábbis elismerik nemzeti, forradalmi nézeteit, s hozzájuk csatlakozva küzdenek a maguk nyelvi, kulturális önállóságáért. Mindent összevetve a cionizmus fejlődésének időszaka ez, aminek igen kedvez Katalónia közhangulata. Különböző szervezetek jönnek létre, például a Barcelonai Cionista Szövetség, míg a másik olda-

lon az anarchista Jüdischer Kulturbund élvezi a katalán marxista körök támogatását⁴.

Aztán Spanyolország elmerül a polgárháború örvényében. Míg a nacionalista övezetben (Andalúzia és az ország nyugati része) nem jó zsidónak lenni, addig a felkelőkkel szemben egységes, köztársaságpárti Katalóniában a zsidó közösség nem nyugtalankodik. Mégis, 1933-ban a konfliktus során a francoista csapatok bejönnek a városba, a fasiszták feldűlják a hitközség központját, meggyalázzák a zsinagógát. A hitközség ekkor inkább a *call* átmeneti bezárása mellett dönt, mint hogy kitegye magát a jobboldali milíciák kegyetlenkedéseinek, akik ezzel, úgymond bosszút állnak a szélsőbaloldali katalán anarchisták ellenőrizhetetlen bandáinak céltáblájává vált katolikus hívők irigylésre nem méltó sorsa miatt. A CIB tehát félig meghal, mégis ez az egyetlen hitközség Spanyolországban, amelyik nem tűnik el teljesen. Az amerikai zsidó szervezetek, elsősorban a *Joint* segít a leginkább rászorultaknak, de sok zsidó tér vissza eredeti hazájába, vagy máshol, többnyire Amerikában keres menedéket.

Egyik háború követi a másikat. Spanyolország azért választja a semlegességet a második világméretű konfliktusban, mert katonák és eszközök híján, feldúlva és kivérezve nem képes invesztálni. Az 1931–36 közötti rövid liberális időszakban a köztársaságiak által a vallási

türelem terén kivívott csekélyke eredmények szertefoszlanak. A vad, büszke, hajthatatlan Spanyolország újra sötét, katolikus: ismét életbe lép az 1492-es kiűzéstéti rendelet. A hitközségbeli zsidók néhány évre illegálitásba vonulnak vissza. Közben a legrosszabbra készülnek fel. Vagy talán valami jobbra? Bizonyosan nem, bár Francisco Franco – ki tudja, miért? – askenázi és szefárd zsidókat ment meg a koncentrációs tábortól azzal, hogy beutazási vízumot ad nekik Spanyolország területére, illetve engedélyezi a félszigeten való átutazást. Néhányan e szerencsés megmenekülők közül, akiket minden bizonnyal megfogott Barcelona mediterrán szelídsége és könnyedsége, szabadságukat kockáztatva – hiszen hivatalosan csak átutazók voltak – úgy döntöttek, hogy letelepednek. A nagy többség a spanyol hatóságok által rájuk szabott sorsot követi, s várja, hogy továbbmehessen nyugalmasabb tájak felé.

1945-től a katalóniai zsidó élet lassanként visszatér eredeti kerékvágásába, igyekeznek újjászerveződni, újjáéledni. A barcelonai közösség – különböző nyugati, közép- és délkelet-európai országok mikrokozmoszikus agregátuma – igyekszik újraalkotni zsidó-katalán identitását. A város vezetősége engedélyezi, hogy egy magánépületben zsinagóga működjön. Csaknem tíz évvel később, 1954-ben megnyílik az új (jelenlegi) hitközségi központ, egy különálló, szép épületben, a nyugalmas Calle Porveniren, amit a sokatmondó nevű Carrer de l'Avenirre (a Jövő utcájára) katalánosítottak. Az ország újjáépítésekor a spanyolországi zsidókat, akik hivatalosan is a nem katolikusok alatt helyezkednek el, épphogy megtűrik, de senki nem bántja őket. Valójában nincsenek Spanyolországban zsidók: a hatóságok szemében csak szefárdok vannak. Árnyalatnyi különbség.

Izrael állam megalakulása és az arab–izraeli konfliktusok kezdete kritikus helyzetbe hozza az egyiptomi zsidókat. Néhányan, a régebben spanyol protektorátus alatt állók, Spanyolországba jönnek, később, 1955–56-ban követik őket mások is Marokkó volt protektorátusából. E néhány ezer újonnan jött hatására a CIB szó szerint új erőre kap, és oly mértékben átalakul, hogy hamarosan a marokkóiak jelenléte lesz a döntő. Mindez persze összeütközésekhez vezetett a régebb óta ottlévőkkel. Mindenesetre a két – egy askenázi és egy szefárd – zsinagóga működése lehetővé teszi a status quót. Idővel az emberek összeszoknak, a hitközség fejlődik, temetőt, iskolát – a Colegio Sefardit –, szabadidőközpontot építenek, szervezetek jönnek létre: WIZO, B'nai B'rith...

A vallásszabadság joga

A spanyol politikai légkör, bár messze nem kedvező, mégis készen áll arra, hogy nyisson, sőt párbeszédet kezdjen a zsidókkal. 1945–50-ben az Izrael Állammal való sikertelen közeledési kísérlet után, a spanyolországi zsidók jogot kapnak a szabad vallásgyakorlásra, majd 1967-ben elismerik a kisebbségi vallások szabadságát. Franco egymás után magához hívatja a katalán, illetve

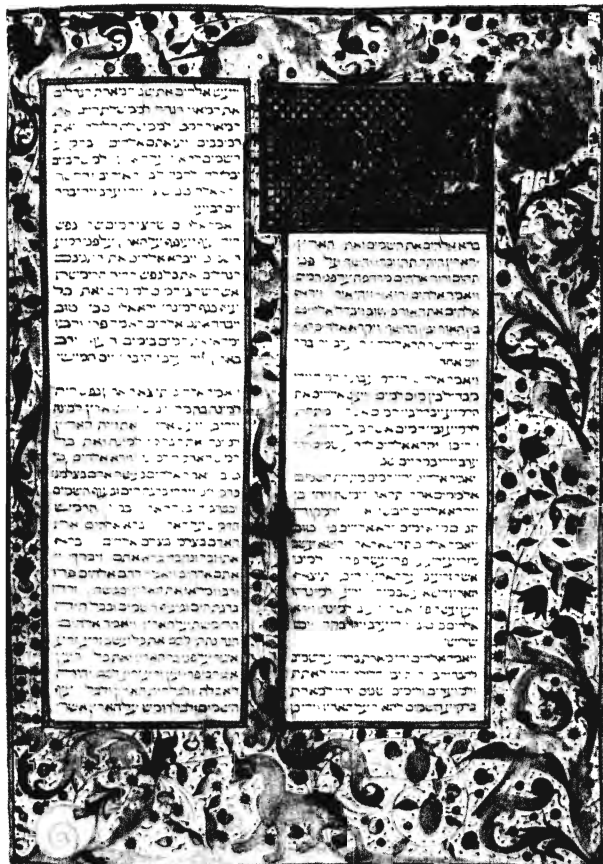
FELOLVASÓ ÉS GYŰLEKEZET A HALLEL-IMÁT MONDJA. A KAUFMANN-HAGGADA ILLUSZTRÁCIÓJA, 14. SZÁZAD. MTA, BUDAPEST

kasztíliai közösségek vezetőit. Kulturális téren a zsidó–keresztény, illetve spanyol–izraeli közeledés szándéka egyre gyakrabban nyilvánul meg. A 60-as években a barcelonai hitközség elveszti vezető szerepét, ezt a Comunidad Hebrea de Madrid⁵ veszi át, amit a marokkóiak bevándorlása új energiával töltött fel; új helyen rendezkedtek be, új vezetőség vette át az irányítást, s így Spanyolország hivatalos zsidó hitközségévé vált.

Aztán elérkeznek 1975–80 között a demokratikus átalakulás várva várt évei. Felszabadultan és szabadon Spanyolország 1978-as alkotmányában saját belátásukra bízta a regionális közösségek sorsát, melyek – élükön Katalóniával és Baszkfölddel – autonómmá válnak, valamint az etnikai, ideológiai, vallási közösségek sorsát is. Az immár demokratikus Spanyolország menedéket kínál spanyol anyanyelvű dél-amerikai unokatestvérei számára is, akiket az egymást követő és egymáshoz igen hasonló katonai diktatúrák üldöztek el. Több ezer argentin érkezik így Spanyolországba. Barcelona, a baloldaliság, az intellektualizmus bölcsője vonzza az érkezőket, akik az értelmiség képviselői, s akik között jó néhány zsidó is van. Igen nehéz elképzelni, hogy Marx követői és a tétouani vagy az alcazarquiviri rabbi hívei egy közösséggé kovácsolódjanak. A CIB ismét az érkezők és a már ottlévők közötti feszültségek, összeütközések színtere lesz. Annak a pár argentinak, aki végül csatlakozik a CIB-hez, némi áldozatot kell hoznia: néhány hagyományhoz kénytelenek visszatérni; mások erre az erőfeszítésre nem képesek, elfordulnak; a nagy többség pedig nemigen törődik vele, s függetlenül attól, hogy sikerült-e asszimilálódnia vagy sem, él a katalán társadalomban.

Pár év óta újabb argentinok, dél-amerikaiak, sőt néhány orosz család érkezik Barcelonába. Ezek a jorédok, elődeikkel ellentétben, szeretnének bekapcsolódni a CIB életébe. Pillanatnyilag igen csekély mértékű bevándorlási hullámról van szó, s egyelőre bizonytalan, sikerül-e véglegesen beilleszkedniük Katalóniában.

A CIB-en, ezen az etnikai olvasztótégelyen belül, ahol érintkezésbe kerülnek egymással román, egyiptomi, libanoni, olasz, chilei, francia, német és orosz zsidók, három csoport tűnik ki, létszámát tekintve is: a balkáni és közép-európai országokból (törökök, görögök, bolgárok, románok, magyarok) a század elejétől a második világháborúig érkezett zsidók, az egykori spanyol protektorátusból 1955–75 között bevándorolt marokkóiak és az 1975 óta érkező argentinok – csekély létszámban ugyan, de annál markánsabb személyiséggel –, akikben megvan az akarat, hogy részt vegyenek a zsidó életben, bár nem a hagyomány és a vallás tekintetében, mint a szefárdok, sokkal inkább intellektuális szinten. A továbbiakban röviden jellemezzük e három, egymástól jól elkülöníthető csoportot, kapcsolatukat a zsidó vallással, Izraellel, a közösség többi tagjával és a katalán társadalom egészével.

A GENEZIS TÖRVÉNYEK ELSŐ OLDALA EGY 1941-BEN KÉSZÜLT SPANYOL TÖRÁBÓL (MAGÁNGYŰJTEMÉNY)

Jól beilleszkedett zsidók

A kelet-európai zsidók (akiket helytelenül törököknek hívnak, mivel a volt Ottomán Birodalomból származnak, s legtöbbször török zsidó), más néven levantei zsidók alapították meg az 1492-es kiűzetési rendelet óta első hivatalos zsidó hitközséget, a jelenlegi Comunidad Israelita de Barcelonát. Ennek alapján kétségkívül a spanyolországi zsidók azon csoportját alkotják, akik a legnagyobb érdemeket szerezték a zsidóság vállalásában és megszervezésében. Nem nehéz elképzelni, milyen nehézségekkel találta magát szembe ez a maréknyi ember, akik közül legtöbbször üres kézzel érkeztek, de azzal a vággyal, hogy minél hamarabb újra felépíthessenek spanyol földön egy kehilát, vagy legalább bármilyen kezdetleges hitközségfélét, vagyis egy „templomot”, ahol imádkozhatnak, s ahol megvannak a zsidó vallási élet gyakorlásához szükséges legelemibb feltételek.

Erről a csoportról mára az az általános kép alakult ki, hogy kifejezésre juttatják – történelmileg igazolt – különállásukat a közösség többi tagjával szemben. Azok, akik elhagyták a balkáni országokat (miután átérték a levantei spanyol-zsidó közösségek felbomlását), és nem tudtak egy erős és szervezett hitközséghez csatlakozni (mint pl. a párizsi), eltávolodtak a hagyományos zsidó vallástól. Pontosan ez történt azokkal, akik úgy döntöttek, hogy Spanyolországban telepednek le. A CIB kele-

ti zsidó tagjai, akik az 1920–30-as években vertek itt gyökeret, vagy a második (és harmadik), már Barcelonában született generációhoz tartoznak, többé-kevésbé *vállalt* zsidó tudattal rendelkeznek, ami kevésbé vallásos, kevésbé hagyományörző, kevésbé intellektuális, inkább az örökkel és a szokással együttjáró érzés, mindenképpen egyfajta másság képviselője, melynek továbbvitelét kötelességüknek érzik. Ugyanígy, a vallási életben csak a legszimbolikusabb szertartásokat gyakorolják, vagy azokat, amelyek számukra a modern élettel leginkább összeegyeztethető, legkönnyebben megvalósíthatók. Ezzel párhuzamosan gyermekeik nevelése nem kötődik feltétlenül a Colegio Sefardihoz vagy a CIB tevékenységéhez.

Mivel jóval Izrael megalakulása előtt kényszerültek hazájuk elhagyására, számukra a zsidó állam létének nincs konkrét hatása, ezért nemigen gondolnak az alijára. De mivel az Ottomán Birodalom, ez a soknemzetiségű, soknyelvű sakktabla felkészítette a keleti zsidókat arra, hogy több más kisebbséggel éljenek együtt, jól be tudtak illeszkedni a katalán, illetve a spanyol társadalomba. Valójában a történelem során sosem szakadtak el a Nyugattól: a hamburgi és az amszterdami maranus közösségekkel hosszú ideig folytatott cserekereskedelem, Franciaország igen erős hatása az Alliance Israélite Universelle (Egyetemes Zsidó Szövetség) jóvoltából, de elsősorban szefárd mivoltuk spanyol dimenziója, ami teljesen sosem tűnt el – mindez kialakított bennük egy igen erős kötődést Európához. Barcelonában ezért természetes módon sikerült gyökeret ereszteniük. Bár meglehetősen eltávolodtak a zsidó vallástól, ösztönös ragaszkodásukkal a zsidó néphez és Izraelhez, valamint alkalmazkodóképességük révén sikerült megtalálni a helyüket a máshonnan érkezett zsidók – egyiptomiak, marokkóiak –, a II. világháború idején bevándorolt németek, osztrákok között inkább, mint hogy a katalán társadalomba történő asszimiláció során (ahová más szempontból nagyon jól beilleszkedtek) elveszítsék zsidóságukat. A marokkóiak és dél-amerikaiak közötti viták távoli és semleges szemlélőiként a kelet-európai zsidók csoportjának sikerült leginkább – látszólag problémamentesen – az új hazába történő beilleszkedés és meggyökerezés. Hogyan is történhetett volna másként, hiszen általában a bevándorlás időpontja a döntő az integrálódás mértékének meghatározásánál.

Zsidóságtudat

A marokkói (ez alatt a volt spanyol protektorátus értendő) zsidók exodus 1955 táján kezdődött, és a CIB számára valóságos metamorfózisra adott alkalmat. A Barcelonában már megtelepedett zsidók közösségéhez való csatlakozás nem ment összeütközések nélkül, de a szülőföld elhagyásával járól egyéni viszontagságokat nehéz – hacsak nem lehetetlen – lett volna a saját hitközség megszervezését kísérő nehézségekkel tetézni. Így a marokkói zsidók kénytelenek voltak beleegyezni, hogy a már meglévő – egyébként vadonatúj – helyiségeken

megosztózzanak az európai zsidókkal. Valójában a marokkói zsidók nem illeszkedtek be a létező közösségbe, hanem szó szerint átalakították azt; vallásos, hagyományörző, meleg, összetartó, családias szelleművé, de ugyanakkor zárttá és etnocentrikussá tették. Idegenkedésük és gyanakvásuk, ami az – askenázi, nem vallásos, baloldali – argentinokkal szemben tizenöt évvel később megnyilvánult, ennek élénk tanúbizonysága.

A marokkói zsidókat mély zsidó identitástudat jellemzi, melyet elsődlegesen a vallás határoz meg: a Törvény öröksége, a különböző hagyományok ápolása, a remény, hogy egy nap „felmennek” az Ígért Földjére. A marokkóiak minden, elsősorban az infrastruktúrából adódó probléma ellenére, amivel Spanyolországban szembekerültek, s ami megnehezítette a zsidó élet összes – de főleg vallási és kulturális – szintjének fenntartását, megpróbálták rekonstruálni a Marokkóban generációk sora óta meglévő hitközséget, amit a spanyol gyarmatosítók (a franciáknál sokkal kevésbé hatékonyan asszimiláló) jelenléte semmiben sem változtatott meg – vagyis a marokkói zsidók Barcelonában újra létre akarták hozni ezt az ünnepek, tradíciók, különféle szertartások által szigorúan meghatározott és ütemezett világot, ezt az ismerős és biztonságot adó univerzumot. Amikor Tétouant, Larache-t vagy Alcazart elhagyták, a tény, hogy újra a diaszpóralét mellett döntöttek, szinte soha nem került összeütközésbe Izrael iránti érzelmeikkel: nincs másról szó, mint zsidó sorsuk egy (metafizikai szempontból néha szükséges) állomásáról.

Minden jel arra mutat tehát, hogy a marokkói zsidók megpróbálnak hagyományos zsidó életet élni. Ez nyilvánvaló, mégis itt-ott már jelentkeznek a gyöngülés kézzel fogható tünetei. Míg Maghrebben az iszlám társadalom egy viszonylag összpontosított területen társadalmi-vallási autonómiát kényszerített rájuk, ami lehetővé tette zsidóságuk és vallásuk megőrzését és ápolását, a mai nyugati világban – az identitásukat és szertartásukat fenyegető veszélyek tudatában, mégis azzal a vágyal, hogy a befogadó társadalomba asszimilálódjanak – az autarkia és a nyitottság kettős érzését táplálják.

Bár a helyi társadalom életébe gazdasági és foglalkozási téren jól beilleszkedtek, a kulturális asszimilációra tett erőfeszítés és az önmarginalizáció között valahol félúton tartanak. Még nem nagyon tájékozottak, még kényelmetlenül érzik magukat a katalán nacionalizmus örvényében (még ha elismerik is annak néhány értékét), ugyanakkor megijeszti őket a barcelonai nem zsidó, haladó gondolkodású társadalom néha tüntető csábítása, az asszimiláció nyújtotta könnyebbéségek. Néha minderre kifejezetten irredenta magatartással reagálnak. Noha a felnőttek képesnek érzik magukat, hogy megőrizték – időnként megrendült – identitásukat, gyermekeik jövőjét illetően mégsem nyugodtak. A gyakran szélsőséges cionizmus, amit a fiatalokba plántálnak, és ami az alijával teljesedik be, valójában nem más, mint az identitásuk megőrzésére irányuló kétségbeesett erőfeszítés.

Az első generáción keresztül igyekeztünk felvázolni a

marokkóiak csoportjának portréját: aggodalommal teli, bizonytalankodó, de zsidóságukhoz szenvedélyesen ragaszkodó emberek. Ez egyfajta fáziseltolódás eredménye: a marokkói zsidók, akik a tradicionális keleti világból csöppentek az egyszerre posztindusztriális és saját önállóságának megőrzésére törekvő katalán társadalomba, a saját útjukat keresik. Ha már sikerült megtalálni a maguk helyét a teljes, egyszerre spanyol, katalán és kozmopolita zsidó társadalomban, újra érdemes lesz megvizsgálni választásaikat és fejlődésüket.

A zsidóság néhány útmutatója

Az argentin zsidók a marokkóiak ellentétei. Azt a változási folyamatot, amin ez utóbbiak épp most mennek keresztül (beilleszkedés és új élet Katalóniában), nagyapáik, dédapáik éltek meg: egyenértékű azzal, amit a gettókból és stetelekből a távoli modern nyugati társadalomba való átkerülés jelentett. A teória, miszerint „a nagyapa hisz, az apa kételkedik, a fiú tagad”⁶ az argentin zsidóknál a gyakorlatban már megvalósult, így nem meglepő az állítás, hogy a ma Barcelonában élő argentin zsidók (itt a CIB tagjaira gondolunk) elsősorban intellektuális és erkölcsi, nem pedig érzelmi vagy vallási alapon tartják magukat zsidónak; történelmi tudatuk, ideológiai váltásuk (ami lazán kötődik Izraelhez), vagy társadalmi kivetítés révén zsidók és érzik magukat zsidóknak. Általában ateisták vagy nem követik a vallás előírásait, mégis megőriztek néhány hagyományt, megtartanak néhány ünnepet és szertartást, de ezek a szokások identitásuk szimbólumai, és bizonyára minden spirituális tartalmukat elvesztették.

Ha az értékektől való eltávolodást túlságosan nehezen élik meg azok, akik az asszimiláció veszélyes lejtőjére kerültek, vagy sohasem részesültek zsidó neveltetésben, mégis rendelkeznek saját azonosságtudattal, a gyerekek azok, akik a zsidó iskolából – a Colegio Sefardiból – hozzák haza a zsidóság útmutatóit. El kell ismernünk az oktatás fontos szerepét, melyen a zsidó vallás és a zsidó tudat jövője alapul.

A zsidó vallás tartalmának és értékeinek nem ismerése a zsidó tudatot is csökkenti: bár nem veszett ki teljesen, az argentin tudattal társítva, vagy annak kiegészítőjeként szerepel. Ritka, hogy egymagában érvényesüljön. Bár Argentínában a zsidósághoz való tartozás társadalmilag kap szerepet, de ez nem akadályozza a nem zsidó társadalomba történő beilleszkedést.

A ma Spanyolországban élő zsidók számkivetettség-érzése megerősítette ragaszkodásukat az elvesztett argentin hazához: ezzel magyarázható távolságtartásuk Izraellel szemben, amit csak megerősített az alija negatív élménye. Úgyszintén Spanyolország demokratizálódása, a kasztíliai nyelv számukra az emigrálás egyik motíváló ereje volt, mégis kissé eltorzult a kettős beilleszkedés hatására, ami jelenlétükből adódott: gyakran értetlenül állnak a katalán nacionalizmus, a katalán nyelv használatával szemben (még ha maguk is saját nyelvük és kultúrájuk fennmaradásáért szállnak síkra).

Tegyünk még hozzá egy jellemző vonást e rövid portréhoz: az argentin zsidó közösségek nagyszerű szervezetsége, vezetőik és tagjaik dinamizmusa segített abban, hogy megőrizzék kezdeményező-készségüket és idealizmusukat. Annak ellenére, hogy a szefárdok (a vallásosabbak vagy főként hagyományörzőbbek) tartózkodással, sőt ellenségesen fogadták őket a CIB-ben, az argentinok látszanak a legalkalmasabbnak arra, hogy új élettel töltsék meg a barcelonai közösséget. A két csoport együttműködése csak megszilárdítaná a közösséget: a belső összetartás megerősítése új, transzkulturális dimenziót nyitna, és felkészítené a közösséget az elkövetkezendő, új eszméken és tapasztalatokon alapuló párbeszédre.

Katalóniai zsidók vagy katalán zsidók?

A zsidó kisebbségek társadalmi, gazdasági, kulturális, nyelvi beilleszkedése a nyugati társadalmakba rövid, illetve középtávon pozitívan alakult. Könnyen elképzelhető, hogy a mai demokratikus Spanyolországban és főleg a másként gondolkodó, modern Katalóniában sincs másképp.

A barcelonai közösséggel kapcsolatban nem beszélhetünk a társadalom egészébe történő beilleszkedésről – a katalán társadalmi viszonyok között – anélkül, hogy ne ejtenénk szót a tágabb spanyol környezetről, az integráció első lépcsőjéről a spanyol állam adminisztratív és területi határai között, aminek alapján az új bevándorló elsősorban Spanyolországban, s csak mellékesen Katalóniában érzi magát (nyilván épp fordítva, mint a katalánok). Néhány gyakorlati tényező egyenesen kedvezett az elsődlegesen a spanyol államba történő beilleszkedésnek: a kelet-európai és marokkói zsidók beszélt a hispániai (djudezmo és hakitiya) nyelvek, a dél-amerikaiak számára a kasztíliai nyelv; néhány levantei és marokkói zsidó pedig már bevándorlása előtt megszerezte a spanyol állampolgárságot. Mindez persze csak nyelvi és adminisztratív könnyebbéget jelentett.

Az integráció első megtett lépésén túl beszélünk kell arról a „plusz”-ról, amit a barcelonai zsidóság számára a katalán emberi társadalomba (már nem a spanyol adminisztratív államba) történő beilleszkedés jelent, ami új dimenzióval gazdagítja személyiségüket, identitásukat, és ami hosszú távon megkülönbözteti a barcelonai közösséget a madriditól⁷.

Ellentétben a közép- és kelet-európai zsidók Katalóniában született második és harmadik generációjával, akik nyelvi és kulturális szempontból többé-kevésbé asszimilálódtak, az újonnan jött zsidók beilleszkedése a katalán társadalomba ritkán történik spontán és természetes módon. Az új bevándorlók gyakran nem ismerik vagy félreismerik a katalán sajátosságot. A hirtelen szembekerülés a hivatalos és mindenütt jelenlévő nyelvvel taszító tényező lehet, amit megvetnek és elutasítanak, mivel egyrészt többletnehézséget jelent a beilleszkedésben, másrészt periférikus, marginális, idegen jelenségnek tűnik, főleg az argentin és a nyugat-európai

zsidók szemében, akik nemigen szokták meg a két- vagy többnyelvűséget, ellentétben a szefárd zsidókkal, akik számára Törökországban, Marokkóban, Egyiptomban hétköznapi, megszokott jelenség volt a két, három vagy négy nyelv használata. Pedig általában a katalán politikai, kulturális, nyelvi sajátosságokban való elmélyedés, a társadalmi, foglalkozási, kulturális élethez való alkalmazkodás, majd az ebben való részvétel vezet a katalán társadalom iránt kibontakozó szimpátiához, sőt, a csatlakozáshoz a katalán „jelenséghez”, s a szorosabb beilleszkedés vágyához.

A zsidók részéről megnyilvánuló, a katalánok és társadalmuk iránt érzett rokonszenv bizonyos mértékig kapcsolódik ahhoz, amit itt katalán „jelenségnek” nevezünk, vagyis a nemzeti tudat újjáéledésének folyamatahoz. Ez nem hasonlítható a nyugat-európai országokban ismert, az érintett népek körében folklorizáló vagy halódó, illetve az etnikai többség által kiszorított, hacsak nem neveltségessé tett jelenséghez.

A katalán „jelenség” régi és mély történelmi, kulturális, politikai tudaton alapul, amely ezer évvel ezelőttre, a Capet Hugóval szembeni ellenállás idejére nyúlik vissza: mindamellett modern formája a 19. században alakult ki, a különböző európai nacionalizmusok újjáéledésének korában. A Renaixença – a cionista mozgalommal analóg – jelensége a zsidókból csak csodálatot és szimpátiát válthatott ki, akik ily módon a barcelonai közösség szűkebb keretében megerősítve, legitimálva érezték magukat saját identitásuk, mássághoz való joguk kinyilvánításában. A hosszú francoista korszak alatt betiltott katalán kultúra, ahelyett, hogy kihunyott volna, csak izzott a hamu alatt, s az újra megtalált szabadság első szikrája szó szerint lángra lobbantotta. A nem katalánok és a zsidók szemében ez inkább egyfajta nemzeti ideológiai megnyilvánulásnak tűnt, mintsem társadalmi, kulturális pragmatizmusnak.

Ami a politikai aspektust illeti, a zsidó kisebbség elfogadja az autonómikus⁸ katalán valóságot, ami természetesen illeszkedik be a spanyol állam autonóm közösségeinek általános kereteibe. Előfordul, hogy a katalán jelenség politikai aspektusát a baszk nacionalizmushoz hasonlóan ítélik meg: nem tartják veszélyesnek. Ez a felfogás a zsidók katalóniai beilleszkedésének szempontjából igen pozitív, hiszen közülük jó néhányan (törökök, németek, egyiptomiak) – s erről nem szabad megfeledkeznünk – épp a hazájukban kibontakozó nacionalizmus elől menekültek Spanyolországba.

A katalóniai zsidókról szóló eszmefuttatásunkat nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne említenénk feltétlenül azt az élő és kétértelmű mítoszt, amely a katalánokat a zsidókkal azonosítja. Eredendően negatív mítosz, amely a középkor utáni Spanyolországban született, évszázadokig táplálták és terjesztették, majd a francoista ideológia hivatalos rangra emelte. A mítosz a katalán- és zsidóellenes előítéletek és szerencsétlen félreértések közé tartozik. Maguk a katalánok úgy vették át és tették sajátjukévá – szublimálva és természetes módon, biológiailag magukra vállalva ezt a rájuk kényszerített zsidó-

képet, mintegy az ősi zsidó-katalán együttélés remiszenciájaként a spanyol mítosszal szembeállítva –, hogy a legszkeptikusabbak kíváncsisága is felébred⁹.

A múlt századi katalán öntudat feléledése óta (ami egybeesett a cionizmus terjedésével) a katalánok, főként az írástudók (Verdaguer, Aribau, majd Espriu) a Biblia nyelvét és földjét újra megtaláló zsidók képén keresztül saját mozgalmuk allegóriáját ragadták meg és fejezték ki. És amit a katalán költők, írók oly dicsőítve megénekeltek, az újra megjelent a haladó, katolicizmus- és Franco-ellenes baloldal ideológiájában, majd a nép képzeletvilágában, végül nyíltan kifejezésre jutott a katalán társadalom szimpátiájában, a modern Izrael támogatásában, nevezetesen a hatnapos háború, majd a yom kippuri háború idején.

Ebben a vonatkozásban hangsúlyoznunk kell a mintegy tíz éve hatalmon lévő katalán kormány zsidó- és Izrael-barát politikáját, ami a Katalónia és Izrael Állam közti számos – egyebek közt gazdasági, kulturális, egyetemközi, tudományos, mezőgazdasági – kapcsolaton alapul. E politikai irányvonal 1967 májusában a Generalitat elnökének látogatásakor kristályosodott ki, aki ezzel a lépésével Katalónia szándékos és szimbolikus elhatárolódását fejezte ki a hagyományosan arab- és palesztinbarát központi spanyol kormánnyal szemben.

Bármennyire szokatlan a katalánok zsidókkal szemben tanúsított azonosuló, rokonszenvező, lelkes magatartása, nehéz lenne tagadni, vagy jelentőségét csökkenteni, amennyiben a zsidók részéről viszonzásként megnyilvánuló szimpátia által szerepet játszik a katalán társadalomba történő beilleszkedésükben. Ilyen értelemben nem beszélhetünk szokványos integrációról, inkább olyan folyamatról, melynek kedvez a befogadó társadalomnak a kisebbséggel szemben tanúsított nyitottsága.

PÉTER ÉVA FORDÍTÁSA

JEGYZETEK

1. Katalán kifejezés, a középkori katalóniai zsidó negyedeket hívták így. A szó valószínűleg a héber *Kahal*-ból ered. Ma a barcelonai zsidók szóhasználatában a call a CIB központját jelenti.
2. Lásd még a témával kapcsolatban Sarah Leibovici cikkeit a *Les Nouveaux Cahiers* 59. és 62. számaiban.
3. Például Primo de Rivera rendelete (1924), amely spanyol állampolgárságot adott a balkáni és egyiptomi szefárd zsidóknak. Más példa: XIII. Alfonz király kifejezett szimpátiája.
4. Lásd Haïm Avni, España, Franco y los Judios, Madrid, Altalena, 1982.
5. Ebből lett a Comunidad Israelita de Madrid.
6. D. Schnapper idézi: *Juifs et Israélites*. Paris, Gallimard, 1980. p. 56.
7. Érdemes lenne ebből a szempontból összehasonlítani a katalóniai és quebeci zsidókat.
8. A franciában nincs megfelelője a spanyol *autonómico*-nak. A francia autonome (autonóm) szó nem fedi pontosan az autonómico jelentését, ezért használjuk az autonome (autonómikus) kifejezést.
9. Lásd Rachel Israël cikkét, „La Catalogne et ses fantômes”, *Les Nouveaux Cahiers*, 55. szám. Úgyszintén Rafael Ninoyles, Madré España, Valencia, Prometeo, 1979.